

УДК 165.742(092)(450):304»715»

Б.В. Год

ФЛОРЕНТІЙСЬКИЙ ПРОПОВІДНИК ДЖИРОЛАМО САВОНАРОЛА І ГУМАНІСТИЧНИЙ РУХ У ЄВРОПІ XV–XVI СТОЛІТЬ

У статті обговорюється феномен Савонароли в контексті соціально-політичних і культурологічних змін епохи європейського Відродження. Розглядаються його ідеї щодо вдосконалення тогочасної дійсності. Підкреслюється взаємовплив гуманістичної та реформаційної традицій на межі XV–XVI століть.

Ключові слова: гуманізм, гуманістична традиція, Джироламо Савонарола, Європа, релігія, Ренесанс, Реформація, християнські цінності.

Джироламо Савонарола — одна з відомих постатей епохи європейського Відродження, але водночас найбільш спірна й неоднозначна. Серед біографів і дослідників мислителя поширені думки, що він був ворогом гуманістичної культури, релігійним фанатиком та предтечею Реформації. У той же час його називають ворогом тиранії й захисником знедолених. У зв'язку з цим дослідження поглядів і діяльності «флорентійського пророка» видається актуальним та необхідним для кращого розуміння складнощів і суперечностей ренесансної доби, взаємозв'язку й динаміки різнопланових процесів, що її наповнювали, ментальних особливостей людини того часу.

Мета статті — з'ясувати взаємовідносини Дж. Савонароли з гуманістичним рухом XV століття; встановити ренесансні ідеї, які були сприйняті й відкинуті проповідником; показати, як це позначилося на його діяльності; визначити місце Дж. Савонароли у розвитку реформаційного процесу в Європі. Це стало можливим завдяки нашим попередникам — італійцям П. Вілларі та М. Растреллі; німцям В. Кларку, К. Мейеру та Л. Ранке; росіянам Д. Бережкову, О. Волинському та І. Красновій.

Дж. Савонарола народився 21 вересня 1452 року в Феррарі у незаможній, але освіченій сім'ї (його дід був університетським викладачем і особистим лікарем герцога). Батьки Джироламо прагнули, щоб він став медиком, але юнак вирішив присвятити себе Богові. Савонарола 7 років провів у монастирі Св. Доменіка в Болоньї, мандрував і проповідував у Тоскані та Ломбардії, зрештою знайшов помешкання у Флоренції. Флорентійський період, особливо коли Савонарола очолював монастир Св. Марка (1494-1498 роки), був найбільш плідним та водночас трагічним етапом його життя.

Савонарола — глибоко релігійна людина. Головним джерелом освіти для нього були Біблія і твори Фоми Аквінського. Схильність до усамітнення, релігійної екстазії характеризували його змолоду. Проте важко уявити, щоб оточуюча реальність зовсім не торкнулася юнака, а вона в той час була пронизана новими, ренесансними віяннями. Місто Феррара, де пройшло дитинство Савонароли, було столицею італійських герцогів д'Есте, які сприяли розвитку ренесансної культури. Так, нащадка правлячої династії, принца Ліонелло, виховував видатний гуманіст-педагог Гуаріно да Верона. Він же створив у Феррарі гуманістичну школу (одну з кращих у Європі) та заснував університет, де в усій повноті втілювалися принципи класичної освіти. Школа Гуаріно користувалася величезною популярністю, куди «не

лише з Ломбардії, але й із Угорщини, з усіх куточків світу посилали школярів навчатися наукам, моральності під керівництвом Гуаріно...» [15, с. 350]. Гуманіст був авторитетним знавцем античної літератури, філософських, історичних і природознавчих творів, перекладачем Плутарха, Авла Гелія, Цельса, Страбона, автором підручника з латини, вступу до вивчення грецької мови. У нього навчалися майбутні гуманісти — Ермолао Барбаро, Ян Панноній, учні з Далмації, Німеччини, Чехії, Польщі, Франції, Англії та інших міст Європи.

Гуманізм здійснив глибокий позитивний вплив як на двір д'Есте, так і на двори Гонзаги та Монтефельтро, інших італійських правителів. Тут виник осередок передової культури, процвітало меценатство, довгий час не велися війни (Феррара стали називати «землею миру»). Мали місце спроби здійснення прогресивних реформ. Феррара активно розбудовувалася, прикрашалася. Малий Джироламо міг часто спостерігати за різноманітними святковими заходами, що влаштовувалися правителями для народу.

Особливий вплив гуманістичні ідеї здійснили на італійських теологів і священиків. На початку 60-их років XV століття Феррару відвідав папа Пій II, відомий гуманіст Енео Сильвіо Пікколоміні — палкий шанувальник класичної культури та знавець чистої латини. Під час понтифікату Пікколоміні з'явилася булла про захист пам'яток Стародавнього Риму від руйнування. Малий Савонарола брав участь в урочистій зустрічі, яку феррарці влаштували папі під час його приїзду до міста. Понтифіка вітали кращі оратори й учені, виступали Гуаріно да Верона та Ф. Філельфо, а Пій II відзначився яскравою промовою у кращих ренесансних риторичних традиціях.

Як бачимо, майбутній проповідник зростав у ренесансному оточенні. Щоправда, наприкінці XV століття далася взнаки тенденція до формалізації гуманістичних знань, перетворення класичної спадщини на предмет сліпого наслідування. У свій час про це скаже М. Монтень, а Х.Л. Вівес, критикуючи байдуже ставлення людей епохи до античних авторитетів, зазначав: «Люди, які шукають лише старожитності, забувають, поміж яких людей і в який час вони живуть...» [3, с. 92]. Що стосується правителів Феррари, особливо Борсо д'Есте, котрий обійняв престол у 1450 році, то вони швидше віддавали данину моді, підтримуючи діячів ренесансної культури і влаштовуючи багаті свята. Здається, саме в такій атмосфері відбулася перша зустріч Савонароли з Ренесансом. Йому, як людині глибоко релігійній, не подобалося плазування перед язичництвом, зіпсованість звичаїв, дух безтурботності й веселощів, що панував у рідному місті.

Флоренція, до якої Савонарола прибув у 1481 році, вже багато років славилася як головний центр італійського Ренесансу. Місто Данте і Петрарки переживало період так званого Високого Відродження — час небувалого розквіту художньої та інтелектуальної творчості, широкого визнання гуманістичної культури. Світські тенденції утверджувалися в ідеології, менталітеті, повсякденному житті різних груп населення. Ренесансний дух пронизував літературу, філософію, мистецтво. Лоренцо Медічі, який стояв біля керма влади, сам займався літературною творчістю і різними засобами підтримував нову культуру.

Це був час М. Фічіно та Піко делла Мірандола, А. Поліціано та К. Ландіно, С. Ботічеллі та молодого Мікеланджело, Н. Макіавеллі та Ф. Гвіччардіні. При монастирі Св. Марка, де Савонарола навчав новіціїв, була створена перша публічна бібліотека в Італії. У ній зберігалася багата колекція стародавніх манускриптів, зібрана гуманістом Н. Ніколлі. Стіни монастиря прикрашали чудові фрески Б. Анджеліно, а його ченці славилися вченістю, знали Аристотеля і Платона. Будь-якого проповідника флорентійці сприймали залежно від того, наскільки він володів ораторською майстерністю, запозиченою у стародавніх риторів.

Серед флорентійських гуманістів двоє, як нам видається, привернули найбільшу увагу Савонарола: Піко делла Мірандола та М. Фічіно. Піко у той час не було ще й двадцяти п'яти років, але його знали як у Італії, так і за її межами. Виходець із старовинного знатного роду, він навчався у декількох університетах — Болонському (канонічне право), Феррарському (література), Падуанському, Паризькому (філософія), захоплював сучасників широтою ерудиції і сміливістю постановки філософсько-релігійних проблем. Ренесансний гуманізм загалом не цурався християнської традиції, поєднуючи її з античною філософською думкою. «900 тез» Піко, із якими він збирався виступити в Римі 1487 року, пропагували ідею створення універсальної релігії, яка повинна була синтезувати філософський досвід різних цивілізацій. Християнська доктрина антропоцентризму була переосмислена Піко в гуманістичному дусі: людина, користуючись інтелектуальним потенціалом, здатна піднятися до свого Творця й досягнути повною мірою божественну істину. Вирішальним фактором цього процесу ставала освіта, заняття філософією. «Промова про гідність людини» Піко звучала справжнім гімном величчю й творчим можливостям особистості. У трактаті «Гептапл» (1489 рік) гуманіст за допомогою герменевтичного аналізу книги «Буття» доводив особливість людської природи, що охоплює своєю субстанцією всі види реальності, і обґрунтовував істину герметичного вчення: «велике диво — людина». «Їй підвладні й покірні земля, стихія, тварини; для неї працює небо; про її спасіння піклуються ангели...» [10, с. 79]. Піко поєднував у собі теолога і філософа, намагався примирити язичництво з християнством. Його погляди були осуджені католицькою церквою як єретичні, а від розправи над гуманістом урятувало лише заступництво Лоренцо Медічі.

М. Фічіно ввійшов в історію гуманістичної культури як один із засновників ренесансного неоплатонізму і глава флорентійської Платонівської академії. На відміну від раннього гуманізму неоплатоніки наголошували на духовних якостях людини й божественності її душі. З іншого боку, світ, у якому існує людина, поставав наповненим божественністю (пантеїзм), а отже, був гармонійним і пронизаним любов'ю. Гуманістична антропология дістала філософське обґрунтування, а людина була максимально наближена до Бога, піднята до небес у її гідності й самодостатності.

Савонарола був особисто знайомим із флорентійськими філософами, товаришував із Піко та його небожем і, здається, не уникнув впливу неоплатонізму. «Остання мета людини, — писав він у трактаті «Моральність», — є, звичайно, блаженство, що полягає не у спогляданні крізь абстрактні поняття, як цього хочуть філософи, а в чистому, безпосередньому відчутті Бога...». І тут же додавав, що до такого відчуття людина йде шляхом багатьох зусиль, «добрих справ», бо блаженство є нічим іншим, як «винагородою за добродесні вчинки» [4, с. 115]. У цьому ж творі знаходимо точки зіткнення з антропологією Піко: «Якщо щось відрізняє людину від тварин, то це вільне самовизначення, що не є лише певною рисою або характером дій, але самою сутністю волі, *est ipso — hominus vountas*» [4, с. 115].

Проте Савонарола не надавав особливого значення філософії. Головним для нього були теологія й богослужіння, до яких він підходив із «містичним ентузіазмом», удався до пророкувань, видінь, релігійного екстазу. Власні зусилля мислитель зосереджував на реанімації та оновленні тих релігійних почуттів, які, здавалося, втрачалися з катастрофічною швидкістю, що призводило до втрати моральних орієнтирів і зіпсованості суспільства. І тут ми підходимо до кардинальних розбіжностей між ідеологією Савонарола і гуманістів — розбіжностей, що зумовили різне ставлення до морально-етичних, політичних, педагогічних та інших проблем.

Ренесансний гуманізм поставив у центр уваги людину як таку, особистість, покликану реалізувати всі свої потенції у земному житті. Це повинно робитися не заради вічного спасіння у потойбічному світі, а задля спільного блага й процвітання роду людського на землі. Моральне вдосконалення тоді вважалося одним із

пріоритетних напрямів. Релігії відводилося у цьому процесі також важливе місце. Але основними засобами виховання тоді були окультурення людини, освіта, вдосконалення за допомогою *studia humanitatis* — комплексу гуманітарних студій. Те, що Савонаролі видавалося залишком язичництва, пустою вченістю, мішурою, вони розцінювали як «школу людяності». «Адже ці заняття, — писав Л. Бруні, спрямовані на формування порядної людини, і нічого кориснішого не можна собі уявити» [2, с. 197].

Етика гуманістів уключала традиційні християнські цінності, враховувала земні потреби реальної людини. Така категорія, як «доброчесність», у них доповнювалася новим змістом («доброчесність — доблесть»). Покірність, терплячість, нехтування тілом виходили тоді з моди. Цілком природним проголошувалося право людини на багатство, славу, земне щастя. Зрозуміло, не всі гуманісти думали з цього приводу однаково, але те, що середньовічна людина почала вставати з колін, безспірно. І те, що в цьому процесі були свої втрати, не є провинною гуманістів.

А Савонаролі так не здавалося. Його дратував дух безтурботності й веселощів, що панував у Флоренції, надто світські настрої городян, їх любов до земних благ, красивого одягу, жіночих прикрас, ігор і розваг. Йому подобалося захоплення античною старожитністю, поезією Овідія і Горація, красномовством Цицерона тощо. Не влаштовували мислителя картини на світські теми, зображення оголеної натури. За всім цим Савонарола бачив постать Лоренцо Пишного, який сприяв наукам і мистецтвам і в такий спосіб розбещував народ. Церкву Савонарола також звинувачував у язичницьких нахилах: «Піди до Риму, пройди весь християнський світ: у будинках самих перших прелатів і вищих начальників розмови ведуться лише про поезію та ораторське мистецтво..., ти побачиш їх із книгами гуманітарного характеру в руках, за вивченням Вергілія, Горація, Цицерона, щоб знати, як управляти душами...» [11, с. 591].

У своїх проповідях Савонарола викривав моральні вади флорентійців. Його погляди на моральність розходилися з гуманістичними. «Покірність і милосердя» — ось головні чесноти, які б він хотів бачити в своїх мирян. «Покірність є фундаментом, що підтримує всю споруду, милосердя — її завершення і прикраса. Відтак необхідно, щоб віруючий упокорився перед Богом, усвідомив свою неспроможність робити добро без його сприяння..., визнав справи свої, здійснені без допомоги Бога, лише гріхами...» [4, с. 122]. Багато гнівних слів було сказано проповідником на адресу розпутних жінок і взагалі природного бажання жінки виглядати красивою, насолоджуватися життям. Любов, здається, визнавалася лише до Ісуса Христа. У книзі «Про життя вдови» (1491 рік) Савонарола закликав удовиць залишити мирські турботи й віддатися Богові. «Добра вдова завжди повинна вдягатися в темне, жити на самоті, уникати товариства чоловіків...» — закликав Савонарола [4, с. 126].

На відміну від Савонароли, гуманісти любили людину, вірили в її добру природу, намагалися переглянути догмат про первородний гріх, який, відповідно до християнського віровчення, спотворив людське ество. У них переважав оптимістичний, життєстверджуючий погляд (Дж. Манетті, Л. Валла та інші). Ренесансний гуманізм сприяв пробудженню інтересу до світу дитинства. Зростала увага до сім'ї та дитячого виховання. Дитина, котра традиційно вважалася гріховною від народження, ставала предметом особливого інтересу та піклування. Савонаролу, звичайно, не могли не торкнутися ці віяння, тому інколи він висловлювався навіть у дусі гуманістичної педагогіки: розглядав дитинство як важливий період життя людини, осуджував недбалих батьків, матерів, які не годують дітей своїм молоком.

Але здебільшого у проповідях на морально-етичні теми доміканець збагачувався ідеєю першородного гріха, споконвічної розбещеності людини. 17 березня 1497 року він присвятив їй спеціальну проповідь, де розвивав постулати про відповідальність дітей за первородний гріх батьків (смертний гріх). «Подивіться, у

пеклі лише ті діти, які відповідають за гріхи батьків; вони ніколи не побачать Бога» [7, с. 169]. Отже, діти, за Савонаролою, повинні вибрати шлях до Бога як головну мету свого існування, а всемогутній правитель небесного царства розумівся проповідником як грізна караюча сила, котра протистоїть людині. Загалом він був прихильником різноманітних залякувань, зловісних пророкувань щодо загрози місту. Проте Савонарола належав до «нових людей», людей ренесансного часу. Його чернецтво не зводилося до споглядання, він активно втручався у соціально-політичне життя Флоренції і залишив у ньому свій слід. Коли в 1494 році військо французького короля Карла VIII удерлося в Італію і розпочалися довготривалі (аж до 1559 року) «італійські війни», а сімейство Медічі було усунуто від влади, Савонарола взяв участь у політичній боротьбі на боці республіканських сил, розробив проект широких соціальних реформ і сприяв демократизації державного устрою Флоренції. У країні утворилася Велика рада, яка разом із Радою Вісімдесяти нагадувала Народне зібрання і Сенат. Відповідно до порад мислителя була реформована податкова система (введена «десятина»), розширено право на апеляцію, знищено лихварство шляхом заснування ломбарду, прийнято закон про загальний мир і громадянську злагоду.

Політичні погляди Савонароли перетиналися з ідеями «громадянського гуманізму» — провідної течії суспільної думки Флоренції першої половини XV століття. Його проповіді проти тиранії, за свободу, народне правління і суспільне благо потрапляли на сприятливий ґрунт, підготовлений діяльністю багатьох поколінь гуманістів, які прагнули виховати «ідеального громадянина», республіканця й патріота рідної комуни. Так, ненависть до тиранії прищеплював флорентійцям К. Салютаті [14, с. 21], патріотизм, відданість державі та народу, традиціям та цінностям флорентійської республіки пропагував Л. Бруні, який поєднував гуманістичні студії з державною діяльністю (канцлер республіки). Впродовж п'ятдесяти років служив Флоренції його молодший сучасник і послідовник М. Пальмієрі. Користуючись всезагальною повагою, він двічі обирався гонфалоньєром справедливості. У творі «Громадянське життя» гуманіст виклав соціально-етичну програму «громадянського гуманізму». Честь і благо комуни, на його думку, повинні стояти вище від приватних інтересів. «Нехай кожний, знаючи, що це послугує спільному благу та користі всієї держави, буде готовим чим завгодно пожертвувати, наразитися на будь-яку небезпеку... Суспільну користь, славу і честь ніколи не можуть заступити приватні вигоди, і ніколи не буде корисним те, що... зашкодить усьому тілу держави...» [9, с. 192].

Савонарола також говорив про флорентійські свободи, справедливість і громадянські чесноти. «Ви повинні любити спільне благо значно більше, ніж власне... Хто не любить його, той не є справжнім християнином, бо не розуміє свого призначення» [12, с. 625]. Загалом політичним ідеям проповідник прагнув дати релігійну аргументацію. Так, Ісуса Христа він проголосив царем Флоренції, свої поради щодо нової конституції видавав за бажання Божої Матері, а скасування парламентів обґрунтовував бажанням Господа тощо. При цьому городянам щоразу нагадувалася думка про «гнів господній», меч, нібито занесений над містом, різні апокаліптичні жахи. Савонарола досить уміло грав на почуттях флорентійців, ураховував психологію натовпу, окремих соціальних груп. Можна припустити, що політична фразеологія була для нього засобом посилення релігійного впливу на неслухняних мирян.

Інакше слід розцінювати антипапські настрої та боротьбу Савонароли. Тут, беззаперечень, він виступав новатором, щирим борцем за оновлення церкви, попередником Реформації. Гуманісти такої мети не ставили, хоча, проголосивши розрив із офіційною церковно-схоластичною культурою Середньовіччя, відновлення зв'язків із античністю, своєю діяльністю сприяли цьому процесу. Савонарола ж із церковної кафедри відверто критикував зловживання й розпусту кліру, закликав

повернутися до чистоти ранньохристиянської віри. Він навів десять доказів зіпсованості католицької церкви: осквернення прелатів, зникнення добрих і праведних, гоніння на справедливих, упертість грішників, зростання гріхів тощо [13, с. 607-608]. Своє розуміння католицької доктрини проповідник виклав у брошурі «Тріумф Христа». Вона була популярною серед учасників реформаційного руху в XVI столітті. «Істини віри» розкривалися й аргументувалися в ній на основі широкого спектра філософського та церковного знання того часу (аристотелізм і неоплатонізм, містика і схоластика). «Ми не зневажаємо добрих справ і розумних законів як народів, так і філософів та імператорів язичницьких, але з усіх учень і книг вибираємо те, що в них є гарного, справжнього, стверджуючи при цьому, що все істинне й гарне походить від Бога...» [4, с. 459]. Отже, справжня релігія — християнська в католицькій іпостасі. Все це не мало нічого спільного з ренесансним вільнодумством Фічіно і Піко, які мріяли про широкий синтез різних конфесій, язичницької, східної, іудейської традицій.

Одним із напрямів оновлення церкви Савонарола вважав відродження релігійності простих мирян, а на цій основі — їх моральне виправлення. Із цією метою він ініціював «реформу звичаїв», «молодіжну реформу». Великі надії покладалися на дітей та юнаків. Так, за ініціативи мислителя при монастирі Св. Марка були створені спеціальні дитячі загони, що займалися наведенням порядку під час карнавалів і свят, збором пожертвувань для бідних тощо. Дітям приписувалося суворо дотримуватися божих заповідей, цілковито підкорятися церкві, брати участь у богослужінні й проповідях, відмовлятися від поганих товаришів; їм заборонялося читати книжки світського змісту, танцювати, співати, навіть гратися. Під час свят вони повинні були уникати веселощів і розваг, уважно молитися, прославляти Бога, а також діти позбавлялися права носити довге волосся і неохайний одяг [7, с. 171].

Релігійний екстремізм досяг апогею під час так званих «вогнищ Савонароли», коли спалювалися різні речі світського призначення, що підпадали під категорію аморальних (*vanitos* — суєта): маски, перуки, карти, музичні інструменти, книги світського змісту (від Овідія до Боккаччо), картини на світські сюжети (навіть С. Ботічеллі). Все це збиралося дітьми, складалося у штабель на площі Синьйорії, увінчувалося чучелом Люципера і членів сімейства Медічі і під крики «ура» підпалювалося. Потім розпочиналися релігійні процесії з молитвами і церковними гімнами.

Тогочасні дитячі загони — «поліція звичаїв» — діяли вкрай агресивно. Вони вдавалися до насильства: вдиралися у будинки, де смажилося м'ясо, штрафували перехожих, відбирали прикраси в багатих жінок тощо. Все це, звичайно, не могло не викликати невдоволення городян. Адже Савонарола зазіхав на традиційні флорентійські цінності — такі, як сім'я, підпорядкованість авторитету батьків, молодших старшим. Обурювало й ставлення до світської культури з її гуманістичною орієнтацією. Розв'язана проповідником фанатична кампанія загострила соціальні суперечності, суттєво послабила його позиції перед папською курією, прискорила трагічний кінець проповідника.

Жахливою стала смерть домініканського ченця. Він був страчений у травні 1498 року, що викликало неоднозначну реакцію у суспільстві. По-різному ставилися до нього гуманісти. Багато хто з них товаришували з Савонаролою (Піко, Поліціано), схвалювали ученість, високі моральні якості. Інші (Фічіно) осуджували мислителя за різке несприйняття язичницько-світського характеру ренесансної культури. Нарешті, Дж. Незі, Дж. Бенів'ені, Н. Нальді, У. Веріно прямо підтримували реформи проповідника. Дж. Незі був «фічиніанцем» і «савонароліанцем», палким прихильником нової релігійності. Тільки для Савонароли це була очищена від схоластичних нашарувань догматика раннього християнства, а для Незі — «вчена релігія» в дусі Фічіно. З ідеями «фєррарського Сократа» (так гуманіст називав

проповідника) його також пов'язували соціально-етичні погляди, проблеми демократії, морального стану суспільства. «Якщо Незі бачив у цьому шлях до земного громадянського щастя, то Савонарола — до християнського спасіння, хоча останнє, зрозуміло, не заперечував і гуманіст» [1, с. 268]. Так реформаційна й гуманістична лінії в культурі Відродження то зближувалися, то розходилися.

Своє бачення «феномена Савонароли» висловили найвідоміші представники «політичної школи» — Н. Макіавеллі та Ф. Гвіччардіні. Воно теж було суперечливим. У листі до Р. Беккі, посла Флорентійської республіки в Римі (березень 1498 року), Макіавеллі розглядав виступи «пророка» з чисто політичної точки зору, ловив його на суперечностях і зневажливо оцінював релігійний екстаз навколо нього. На думку гуманіста, Савонарола був хитрим політиком й уміло «прикрашав свою брехню» [8, с. 30]. Пізніше, вже у зрілому віці, Макіавеллі говорив про нього з більшою повагою, віддавав належне «вченості, мудрості, душевним якостям», прагненням оновити державний лад Флоренції [4, с. 730].

Ф. Гвіччардіні в «Історії Флоренції» (1509 рік) прагнув об'єктивно оцінити протистояння Л. Медічі та Савонароли. Його симпатії були на боці республіканського режиму, проте Гвіччардіні не дуже співчував релігійному фанатизму проповідника, який «говорив про необхідність оновлення Церкви і про зміни способу життя не шляхом збільшення благ і мирського благополуччя, а шляхом багатоженства й страждання; пророкував великі муки й випробування для Італії від голоду, чуми, зброї...» [6, с. 112]. Що стосується моральних якостей, то Гвіччардіні знайшов у пророка тільки одну ваду — «нещирість, викликану пихатістю й честолюбством» [6, с. 136]. У «Нотатках про справи політичні та громадянські» (Ricordi) Гвіччардіні аналізував становлення і розвиток особистої кар'єри, уроки суспільної боротьби у Флоренції й Італії. У творі ім'я Савонароли згадується у зв'язку з розглядом проблеми про роль віри в житті людини. Флорентійці під впливом його проповідей, на думку Гвіччардіні, продемонстрували довготривалу стійкість: «вони аж сім місяців витримували натиск іноземних військ...». Уся справа в тому, що мешканці міста надихалися пророцтвом Савонароли [5, с. 274]. Проте в цьому контексті має значення й інший запис гуманіста: «Не змагайтеся ніколи з релігією..., бо надто сильною є влада всього цього над умами дурнів» [5, с. 310].

Як бачимо, ренесансний гуманізм у свій час дав потужний імпульс процесу оновлення в Європі. Його впливу не unikнув і Джироламо Савонарола. Але домініканський чернець пішов своїм шляхом, урешті-решт опинившись на ворожих позиціях до світської культури і гуманістичної лінії Відродження. Інакше не можна розцінити крайній фанатизм і навіть вандалізм його культурної політики. Реформація і Контрреформація, предтечею яких був флорентійський проповідник, ще більше поглибила розрив між гуманізмом і його противниками, викликала розкол гуманістичного руху і прискорила його поступове згасання у наступному столітті.

Примітки

1. Брагина Л.М. Социально-этические взгляды итальянских гуманистов. Вторая половина XV века / Л.М. Брагина. — М. : Изд-во Москов. ун-та, 1983. — 303 с.
2. Бруни Л. Письмо к Никколо Строцци / Леонардо Бруни // Гуманистическая мысль итальянского Возрождения. — М. : Наука, 2004. — С. 196-198.
3. Вивес Х.Л. О причинах упадка искусств / Хуан Луис Вивес // Образ человека в зеркале гуманизма: мыслители и педагоги эпохи Возрождения о формировании личности (XIV — XVII вв.). — М. : Изд-во УРАО, 1999. — С. 87-92.
4. Виллари П. Джироламо Савонарола и его время / Паскуале Виллари. — М. : ООО «Изд-во Астрель»; ООО «Изд-во АСТ», 2002. — 832 с.
5. Гвиччардини Ф. Заметки о делах политических и гражданских / Франческо Гвиччардини // Гуманистическая мысль итальянского Возрождения. — М. : Наука, 2004. — С. 271-332.
6. Гвиччардини Ф. История Флоренции / Франческо Гвиччардини // Сочинения великих итальянцев XVI в. — СПб. : Алетея, 2002. — С. 72-138.

7. Краснова И.А. Проблемы воспитания во Флоренции времён Савонаролы / И.А. Краснова // Школа и педагогическая мысль Средних веков, Возрождения и начала Нового времени. Исследования и материалы : [сб. науч. труд.; под ред. К.И. Салимовой и В.Г. Безрогова]. — М. : Изд-во АПН СССР, 1991. — С. 164-176.
8. Макиавелли Н. Письмо к Риччардо Бекки от 9 марта 1498 года / Никколо Макиавелли // Сочинения великих итальянцев XVI в. — СПб.: Алетейя, 2002. — С. 27-30.
9. Пальмиери М. Гражданская жизнь / Маттео Пальмиери // Образ человека в зеркале гуманизма: мыслители и педагоги эпохи Возрождения о формировании личности (XIV — XVII вв.). — М.: Изд-во УРАО, 1999. — С. 180-197.
10. Пико делла Мирандола Дж. Гептапл / Пико делла Мирандолла Джованни // Образ человека в зеркале гуманизма: мыслители и педагоги эпохи Возрождения о формировании личности (XIV — XVII вв.). — М.: Изд-во УРАО, 1999. — С. 86-90.
11. Савонарола Дж. Из проповеди на псалом «Сколь благ» / Джироламо Савонаролла // Виллари П. Джироламо Савонарола и его время. — М.: ООО «Изд-во Астрель»; ООО «Изд-во АСТ», 2002. — С. 591-604.
12. Савонарола Дж. Из проповеди на псалом «Хвалите Бога» / Джироламо Савонаролла // Виллари П. Джироламо Савонарола и его время. — М.: ООО «Изд-во Астрель»; ООО «Изд-во АСТ», 2002. — С. 618-637.
13. Савонарола Дж. Проповеди на тему обновления церкви / Джироламо Савонаролла // Виллари П. Джироламо Савонарола и его время. — М.: ООО «Изд-во Астрель»; ООО «Изд-во АСТ», 2002. — С. 605-617.
14. Салютати К. Из трактата «De tyrano» / Колуччо Салютати // А.К. Дживелегов. Возрождение. Собрание текстов итальянских, немецких, французских и английских писателей XIV — XVI веков. — М.-Л.: Госиздат, 1925. — С. 21-22.
15. Ученики и современники о Гуарино // Образ человека в зеркале гуманизма: мыслители и педагоги эпохи Возрождения о формировании личности (XIV — XVII вв.). — М.: Изд-во УРАО, 1999. — С. 360-361.

Б.В. Год

ФЛОРЕНТИЙСКИЙ ПРОПОВЕДНИК ДЖИРОЛАМО САВОНАРОЛА И ГУМАНИСТИЧЕСКОЕ ДВИЖЕНИЕ В ЕВРОПЕ XV — XVI ВЕКОВ

В статье обсуждается феномен Савонаролы в контексте социально-политических и культурологических изменений эпохи европейского Возрождения. Рассматриваются его идеи об усовершенствовании тогдашней действительности. Подчёркнуто взаимовлияние гуманистической и реформационной традиций на рубеже XV — XVI веков.

Ключевые слова: гуманистическая традиция, Джироламо Савонарола, Европа, религия, Ренессанс, Реформация, христианские ценности.

B.V. God

GIROLAMO SAVONAROLA, THE PREACHER OF FLORENCE, AND THE HUMANISTIC MOVEMENT IN EUROPE OF THE 15–16TH CENTURIES

Savonarola's phenomenon in the context of the sociopolitical and cultural changes of the European Renaissance is discussed in the article. Savonarola's ideas concerning improving the reality of his time are considered. The mutual influence of the humanistic and Reformation traditions at the turn of the 15–16th centuries is emphasized.

Key words: humanistic tradition, Girolamo Savonarola, Europe, religion, Renaissance, Reformation, Christian values.

Надійшла до редакції 30 березня 2010 року

